

בס"ד שופטים: האם מותר לאכול מבהמה שלא הופרשו ממנה מתנות כהונה

פתיחה

בפרשת השבוע קוראים על ציווי התורה, לתת לכהנים את מתנות הכהונה, הכולל בין השאר את נתינת הזרוע, הלחיים והקיבה מכל שור ושה שנשחטו ונמצאו ראויים לאכילה. אמנם הבעלים יכולים להחליט לאיזה כהן יגיעו המתנות, אבל מצוות הנתינה מוטלת על השוחט¹. אם לא נתנו את המתנות כראוי, מצווה על בית דין לדאוג שהם יינתנו וכפי שמופיע בדברי **המבי"ט** (ב, קטו):

"נתקבצנו בבית הוועד לפקח על בקיעי העיר כי רבו ולגדור גדר כרם ה' צ-באות א-להי ישראל, ובכללם מצות מתנות כהונה זרוע ולחיים וקיבה כי מתנות כהונה נגזלות ביד הטבחים... ונראה לנו להודיע לנזהרים שלא יקנו הזרוע אלא יניחוהו לבעליהן ויאכלו הם (= הטבחים) איסור הגזלה אשר הם גוזלים לכהנים בכל יום."

בעבר נתינת זרוע לחיים וקיבה הייתה נפוצה מאוד בקרב הציבור (עד שסתם מתנות בחז"ל הכוונה למתנות הללו), מכיוון שכאשר רצו לאכול בשר, השחיטה הייתה מתבצעת בחצר הבית. כיום החיוב מוטל בעיקר על המשחטות, ובכך נעסוק הפעם ובעיקר בשאלות: האם מותר לאכול מבהמה שלא הופרשו מתנותיה, והאם יש לברך על ההפרשה.

נתינת המתנות

הגמרא במסכת חולין (קל ע"א) מכריעה, שיש מצוות עשה לתת את מתנות הכהונה לכהנים, ובמקרה בו ולא נתנום לכהן, עובר השוחט באיסור גזל. הגמרא מוסיפה, שבגלל שאין קדושה במתנות (ובניגוד לנתינת מעשרות) אפשר לתת אותם אפילו לישראל שהתחתן עם כהנת, למרות שהוא מעולם לא היה כהן, והיא כבר לא כהנת בעקבות נישואיה לישראל.

כיום, במשחטות שוחטים בהמות רבות בכל יום, וכמות הזרוע לחיים וקיבה שיש לתת לכהנים היא אדירה ושוויה הכספי גדול - דבר זה עלול לגרום שהשוחטים לא יתנו כלל מתנות אלו לכהנים. כמו כן, קשה מאוד לכהנים לבוא כל יום לבית המטבחים ולקחת את מתנותיהם.

מחלוקת הפוסקים

הגורמים הנ"ל הביאו את הפוסקים לדון, האם אפשר לסכם עם הכהן שהוא יקבל סכום כסף קצוב תמורת המתנות:

א. יש פוסקים שבעקבות כך נקטו, שאכן יש לתת כסף במקום מתנות. בימי כהונת **הרלב"ח** כרבה של ירושלים (לפני כחמש מאות שנה), הוא עשה הסכם (המזכר באבקת רוכל סימן י') עם הכהנים, שכל גדי שישחט הכהנים יקבלו חצי מטבע כסף, מטבע כסף שלם לכל שנה הנשחט, ושני מטבעות כסף לפרה הנשחטת. כך מספר גם **הרב שמואל וינגרטן** (מובא בספר תורת הכהן והלוי) שהיה חבר מועצת ירושלים, שהיו עושים הסכם עם הבד"צ על מכירת המתנות:

"הואיל וטריחא טובא לכהנים להופיע מדי פעם בבית המטבחים או באטליזים לקבל חלקם, לפיכך הונהג מקדמת דנא פה עיר הקודש שהבעלים מוסרים את זכותם לחלוקת מתנות-כהונה ליד הבד"צ, והבד"צ או בא-כחו יחלקו את מתנות הכהונה למי שירצו, וכהנים אלה מוכרים את מתנות הכהונה תמורת סכום קצוב לבד"צ ולבא כחו, כדי שלא יצטרכו הכהנים לטלטל ולטרוח, לקחת, לחשב ולמכור."

ב. לא מעט פוסקים ערערו על דין זה, וכפי שכתב **הפרי חדש** (יו"ד סא, טו) שמדובר במנהג משובש, ויש להמיר את מתנות הכהונה לכסף רק במקרה בו אין כהנים בסביבה ויש חשש שמתנות הכהונה יתקלקלו עד שימצאו כהן. הסיבה שהתנגדו להסכם מעין זה, נובע ממספר סיבות אותם הציג **המהר"י קורקוס** (מתנות כהונה ט, יט):

סיבה ראשונה: הגמרא בחולין (קל ע"ב) מביאה בשם רב חסדא, שצריך לכתחילה לאכול את מתנות הכהונה 'צלי בחרדל'. כפי שהעירו הראשונים במקום ונפסק להלכה **בשולחן ערוך** (סא, יב), אין הכוונה שצריך לאוכלם דווקא בצורה זו, אלא הכוונה יש לאוכלו בצורה מובחרת. כאשר נותנים לכהן כסף, יש חשש שהוא לא ישתמש בו לקנות את האוכל הטוב שיש.

סיבה שנייה: הגמרא (שם) מביאה מימרא נוספת בשם רב חסדא, שכאשר נותנים את מתנות הכהונה, צריך להיזהר שלא לחלק אותם להרבה כהנים, מכיוון שצריך כל כהן לקבל שיעור מיוחד - 'כדי נתינה'. כאשר ממירים את בשר המתנות בכסף, יש חשש שלא יתנו לכהן שיעור מספיק חשוב שמהווה כדי נתינה.

סיבה שלישית: יש שערערו עקרונית על עצם ההמרה לכסף, גם אם בסופו של דבר יאכלו את המתנות בצלי וחרדל ויתנו שיעור נתינה לכהן. הם טענו, שנתינת מתנות הכהונה לכהן אינה חלק מדיני ממונות, דהיינו שחייבים לכהן בשר או כסף בשווי הבשר, אלא חלק מדיני איסורים - צריך לתת דווקא את הבשר כדי לצאת ידי חובת נתינת מתנות מעשרות. ובלשון הפרי חדש:

"אם אין שם כהן וכו'. אבל אם יש שם כהן מילתא דפשיטא (= דבר פשוט) שצריך ליתן לו המתנות בעצמם ולא דמיהן. והאידינא (= ובזמן הזה) לעולם שמים אותם בדמים ונותנים להם, והכהן מתרצה בעל כרחו כדי שיהיו רגילים ליתן לו המתנות, וכל זה הוא מנהג משובש וראוי לבטלו."

למרות דברי הפרי חדש והמהר"י קורקוס, כפי שראינו לעיל בציטוט מספר 'תורת הכהן והלוי' בפועל ההסכם הנהוג כיום הוא לתת כסף תמורת המתנות, מהסיבה הפשוטה שאין חלופה טובה יותר. מכל מקום, אם אדם שוחט בהמה בביתו, עליו לתת לכהן או לבעלה של הכהנת את מתנות הכהונה ממש, וכפי שהסכימו הפוסקים שנתינת כסף מהווה פתרון רק לשעת הדחק.

¹ למרות שהמתנות שייכות לכהנים, הישראל יכול להחליט לאיזה כהן הוא נותן אותם. נחלקו הראשונים האם יש שווי ממוני לאותן המתנות, ויש לשאלה זו מספר נפקא מינות. לדוגמא, האם ישראל יכול לקדש את בתו של הכהן בתנאי שייתן לו את המתנות, והאם כאשר מישוהו יגנוב לישראל את המתנות עליו לשלם עליהם, שהרי רק אם יש להם שווי עליו לשלם. דעת **השאליות** (סוף קרח), **הרשב"א** (גדרים פה ע"א) ו**הריטב"א** (ב"מ י"ב) שטובות הנאה נחשבות ממון, ואילו דעת **רבינו תם** (ספר הישר חידושים צו) ו**הרמב"ם** (אישות ה, ו) שלא, וכך פסק **הרמ"א** (חו"מ רג, א).

בהמה שלא הופרשו מתנותיה

למרות ההסכם לתת כסף לכהנים תמורת המתנות, משחטות רבות בכל זאת עושות שלא כדין ולא נותנות את המתנות בגלל ההוצאה הכספית הגדולה שיש בנתינה. האם על הקונה יש איסור לאכול מבהמה שלא הופרשו ממנה המתנות? ייתכן שתשובה לשאלה זו יש בגמרא במסכת מגילה (כ"ב).

הגמרא מביאה מספר אמוראים שמספרים בזכות אלו מעשים שעשו זכו לאריכות ימים, ואחד מהם הוא רבי פרידא, שציין את העובדה שלא אכל מבהמה שלא הורמו מתנותיה כמעשה חסידות, שבזכותו זכה לאריכות ימים. כפי שממשיכה הגמרא וכותבת, רבי יצחק חולק וסובר שיש איסור דאורייתא לאכול מבהמה שלא הורמו מתנותיה.

א. להלכה כותבת הגמרא שלא נפסק כמותו, וכך נקטו **הרי"ף** (חולין מה ע"ב בדה"ר), **הרמב"ם** (ביכורים ט, יד) ו**הרא"ש** (י, ז), ובעקבותיהם **השולחן ערוך** (סא, ה), אם כי כולם מודים שעדיף להפריש את המתנות קודם האכילה, ולא להשאיר מצווה זו לסוף. מה ההבדל לשיטתם בין בהמה שלא הופרשו מתנותיה שמותר לאכול ממנה, לבין מאכל שיש בו טבל שאסור?

הרמב"ם (שם) מסביר, שבבהמה יש איברים מוגדרים ששייכים לכהנים, זרוע, לחיים וקיבה, לכן אין מניעה לאכול את שאר הבהמה כי אין חשש שחלק מהמאכל מעורב במתנות הכהנים. בטבל לעומת זאת, כל עוד לא הופרשו התרומות והמעשרות כל חלק בפרי יכול להיות בעתיד שייך לכהן, לכן כל עוד לא הפרישו תרומות ומעשרות - הכל נאסר באכילה. ובלשונו:

"בהמה שלא הורמו מתנותיה מותר לאכול ממנה, שאינה דומה לטבל שהרי מתנות כהונה מובדלין והמתנות עצמן אסור לישראל לאכלן אלא ברשות כהן, עבר ואכלן או הזיקן או מכרן אינו חייב לשלם, מפני שהוא ממון שאין לו תובע ידוע, והקונה אותם אף על פי שאינו רשאי ה"ז מותר לאכלן מפני שמתנות כהונה נגזלות (ועיין הערה²)."

ב. **התוספות** (חולין קלא ע"א ד"ה ה"ג) חלקו על הראשונים הנ"ל וכתבו, שיש איסור דרבנן לאכול מבהמה שלא הורמו מתנותיה. אמנם קשה לשיטתם, מדוע רבי פרידא ראה בכך שהוא לא אכל מבהמה שלא הופרשו מתנותיה דבר חסידות?! הרי זהו איסור דרבנן, ובוודאי שאין להתהדר בכך שלא עוברים על איסורי דרבנן!

נראה שהתוספות הבינו שכוונת רבי פרידא לומר, שלמרות שישנה אפשרות לאכול את שאר הבהמה ולהפריש את המתנות בסוף האכילה, הוא הקפיד להפריש קודם את המתנות ורק אז לאכול, ויש בכך מצווה. אבל ברור שאין כוונת רבי חנינא שלא הפרישו כלל את המתנות, שהרי אז יש בכך איסור דרבנן לשיטתם (ועיין פרי חדש שם, י' לתירוץ נוסף).

סברא להקל

אם כן ראינו שלכולי עלמא יש לתת את מתנות הכהונה, והמחלוקת סובבת רק סביב השאלה האם יש איסור לאכול מבהמה שלא הופרשו מתנותיה. עם כל זאת, אפשר ללמד זכות על אותן המשחטות שלא נותנות מתנות, בעקבות מחלוקת גדולה בין הפוסקים שראינו בעבר (קרח שנה א'), כיצד יש להתייחס למעמד הכהנים בזמן הזה.

יש פוסקים שסברו, שחזקת הכהנים בזמן הזה משמעותית וכעבר, ולכן אין לתת לכהן להתחתן בדיעבד עם חלוצה ועוד. אולם, דעת **המהרש"ל** (יש"ש ב"ק ה, לה), **הש"ך** (יו"ד שכב) ו**המגן אברהם** (או"ח רא) ועוד, שהכהנים בזמן הזה נחשבים כהנים רק בתורת ספק. הסיבה לכך היא, שבמהלך הדורות מסתמא התבלבלו היוחסים, וגם מי שחושבים שהוא כהן, אין הכרח שאכן כך.

בעקבות הטענה הנ"ל חלק מהפוסקים כתבו, שאם הלויים רוצים לקבל מעשר ראשון עליהם להוכיח שהם לויים. הוא הדין במתנות כהונה, אם כהן רוצה לזכות בהם - עליו להוכיח שהוא כהן. אמנם סברא זו היא רק בגדר לימוד זכות, מכיוון שפוסקים רבים שיש להתייחס לכהנים ככהני וודאי. כמו כן, אין זה מתיר לאכול את מתנות הכהונה, אלא רק מסביר למה אין מצווה לתת אותם.

ברכה על הנתינה

האם צריך לברך כאשר נותנים את המתנות? נחלקו בכך הראשונים:

א. רוב מוחלט של הראשונים סברו שאין לברך, אך נחלקו בטעם הדבר. **הרשב"א** (א, יח) הסביר שלא מברכים, מכיוון שמתנות הכהונה מעולם לא היו של ישראל, תמיד הם היו שייכים לכהן, והישראל מביא לו את מה שבעצם שייך לו. כדבריו נימקו גם **האבודרהם** (שער ג', ברכת המצוות), **בעל העיטור** (תמים דעים קמט) ועוד.

בספר **תמים דעים** (שם) חלק על דבריהם וסבר שהמתנות שייכות לגמרי לישראל, לכן הסביר שלא מברכים על הנתינה משום שיתכן והכהן יסרב לקבל את המתנות מידו, ואז עלול הישראל לברך ברכה לבטלה. אותו רעיון קיים גם במצוות צדקה, לא מברכים על נתינתה מכיוון שיתכן והעני יסרב לקבל את הכסף. סיכם את הדעות **הכנסת הגדולה** (יו"ד סא, ב):

"אין מברכין על מצווה זו משום דאין ישראל נותן משלו, אלא כהנים משלחן גבוה קא זכו, כך כתב הרשב"א בתשובה חלק א' סימן י"ח, והרב דוד אבודרהם בתחלת ספרו בשער הג' בשם הר"י בן פלטי. ובספר תמים דעים סימן קע"ט כתב שאין מברכים, מפני שהוא מצווה שאינה תלויה בינו לבין עצמו, אלא היא תלויה ביד אחרים."

ב. דעה חולקת על שאר הראשונים הנ"ל היא דעתו של **הרוקח** (ברכות שסו) שכתב, שכל מצווה שהיא גזירת הכתוב ונוהגת רק ביהודים יש לברך עליה, ולכן פסק שיש לברך על נתינת המתנות, וכך פסקו גם **הדמשק אליעזר** (חולין, י) ו**הגר"א** (מעשה רב קג). על בסיס עיקרון זה כתב בשו"ת **בנימין זאב** (ס' קסט), שאין לברך על קיום מצוות כיבוד הורים.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה כדי שעוד אנשים יקראו...

² יש לציין, שגם אם אין איסור לשיטתם לאכול מבהמה שלא הורמו מתנותיה, מכל מקום מי שלא מביא את החלקים עובר בגזל. אף על פי כן, אם הישראל בכל זאת אכלם הוא פטור מלשלם כסף לכהנים על הבשר, מכיוון שאין כהן מוגדר שהמתנות שייכות לו שיכול לתבוע את החוב, אך עליו לשלם לכהן סכום כלשהו כדי לצאת ידי שמים (שולחן ערוך סא, לא. ועיין בר"ן מד ע"ב בדה"ר).

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com